

აძიკვის (გოხნარის) ნმიდა გიორგის ეკლესია
და სამაროვანი
(უახლოესი არქეოლოგიური აღმოჩენები)
ST. GEORGE'S CHURCH AND CEMETERY IN ADZIKVI
(GOKHNARI) (NEAREST ARCHAEOLOGICAL DISCOVERIES)

ზვიად კვიციანი
Zviad Kvitsiani

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი
Faculty of Humanities

საკვანძო სიტყვები: გოხნარი, წმ.გიორგი, დიდგორი
Keywords: Gokhnari, St. George, Didgori

აძიკვის (გოხნარის) წმიდა გიორგის ეკლესია და სამაროვანი მდებარეობს თეთრიწყაროს მუნიციპალიტეტში, მანგლისიდან სამხრეთ-დასავლეთით 20 კმ-ზე, მდინარე ბზისწყლის ხეობაში, სოფელ გოხნარის განაპირას.. ზ.დ. 1378-1390 მეტრზე. GPS კოორდინატები: X - 0443488 Y- 4611501 H=1376 აღნიშნული ხეობა საკმაოდ სტრატეგიულ და განვითარებულ ხეობას წარმოადგენდა, რაზეც მეტყველებს სხვადასხვა ისტორიული, კულტურული თუ სხვა დანიშნულების ნაგებობები.

რაც შეეხება წმიდა გიორგის ეკლესიას, იგი XI საუკუნით თარიღდება (ხარაძე,2014: 207). იგი საკმაოდ მნიშვნელოვან ძეგლს წარმოადგენს. სტილისტურად დარბაზული ტიპის ეკლესიაა ორი მინაშენით. ნაგებია ადგილობრივი ალგეთის რუხი თლილი ქვის მოზრდილი ფილებით. გვხვდება საშენი ლოდების შეპირისპირების ტექნიკა, კონსტრუქცია სხვადასხვაა შუაწყობაში ცუდად დამუშავებული ტექნიკაა. ჩანს რამდენიმე სამშენებლო ეტაპი. ეს დადასტურდა ჩრდილოეთ კედლის მინაშენის განმენდის დროსაც. ყველაზე საგულისხმო აღნიშნულ ტაძარზე როგორც ისტორიული, ისე ძველი ქართული სახვითი ხელოვნების თვალსაზრისით არის ბაზალტის ბარელიეფი, რომელიც დატანებული იყო აძიკვის ეკლესიაზე მიშენებული ეგვტერის კედელში (1,85 × 0,85 მ, ბაზალტი, პირი ინახება საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში). მასზე გამოსახულია ოთხი ფეხზემდგომი მამაკაცი (მკვლევართა ვარაუდით – დიდებულები). ბარელიეფს ოთხივე მხრივ შემოუყვება ასომთავრული წარწერა (პალეოგრაფიულად X-XIII სს.). აღნიშნული წარწერა პირველად ექვთიმე თაყაიშვილს წაუკითხავს: „ქ. სახელითა ღმთისადათა მე ვარაზბაკურ შევსწირე მიწად თავნარული აძიკურსა ეკლესიასა სალოცავად სულისა ჩუენისა, ვინ შეუცვალოს ანუ ლოცვისაგან კიდე რასაც ენუკევდეს, კრულ იყოს ღრმთისა დაუსაბამოდასა პირითა ამინ“.(თაყაიშვილი,2018: ბარელიეფზე გამოსახულ პირთა სახელებს მკვლევრები სხვადასხვანაირად კითხულობენ: “ელქატმონ, შოთაძ, გამრეკელ, ავაგ” (ინგოროყვა,1963: 123). “შოთაძ, გამრეკელ, ბეშქენ, ვარაზბაკურ” (ბერძენიშვილი,1964:273) პ. ინგოროყვას ვარაუდით, ბარელიეფზე შეიძლება გამოსახული იყო შოთა რუსთაველი. ნ. ბერძენიშვილის აზრით, ბარელიეფის ხასიათი და წარწერა

თვით აძიკვის ასომთავრულ წარწერას (XI-XII სს.) უნდა უკავშირდებოდეს და იურიდიული აქტის (მიწის შეწირვის) დამტკიცება-მონშობას გამოხატავდეს. დღეისდღეობით აძიკვის ეკლესია საკმაოდ სავალალო მდგომარეობაშია, ჩამონგრეულია სახურავი და კამარები. აგრეთვე სხვადასხვა ხეების ფესვებისგან საკმაოდ დაზიანებული ტაძრის დანარჩენი კედლებიც. იგი სასწრაფო ყურადღებას და დახმარებას ითხოვს.

2020 წლის 24 ივლისიდან 24 სექტემბრამდე არქეოლოგიური ექსპედიცია (ხელმძღვანელი პროფ. კვიციანი) სავლელ არქეოლოგიურ სამუშაოებს აწარმოებდა გოხნარის ეკლესიის ეზოში. პროექტის ფარგლებში იგეგმებოდა ძეგლის განმენდაველური მცენარეული საფარისაგან, ნაშალი და ნაყარი ფენებისაგან და სამშენებლო ნარჩენებისაგან განმენდა. შესასწავლ ტერიტორიაზე არსებული არქეოლოგიური ობიექტების გავრცელების არეალის და რაობის დასადგენად იგეგმებოდა საცდელ-სადიებო თხრილების გაჭრა. თხრილების განლაგებას, ინტენსივობას და სიღრმეს განაპირობებს მცენარეული საფარი, რელიეფი, გეოლოგიური ქანების განლაგება და კულტურული ფენების განლაგება-ინტენსივობა. ეკლესიის გარე პერიმეტრის ჩრდილო-დასავლეთის კუთხის მიწის (ნაყარი) გატანის შედეგად გამოჩნდა ჩრდილო-დასავლეთით მთელ გაყოლებაზე ტაძრიდან 2.95 სმ დაშორების კედელი. ტაძრიდან დასავლეთით 1.90 სმ სიგრძეზე დადასტურდა გალავნის კედელი. მისი სიგანე დასავლეთ მხარეს უდრის 110 სმ. გალავანი გრძელდება ჩრდილოეთითაც. ჩრდილოეთით გალავნის კედლის სიგანე უდრის 1 მეტრს. პრეპარაციისას ამოდიოდა ბათქაშების ფრაგმენტები. საკმაო რაოდენობით გამოვლინდა ცხოველის ძვლები, კერამიკის ფრაგმენტი. მათ შორის აღსანიშნავია თხელკეციანი, მოჭიქული კერამიკის ფრაგმენტები, ჩრდილოეთ კედლის გასუფთავების დროს ნაყარ ფენაში აღმოჩნდა ჯამის ძირის ფრაგმენტები. იგი მოჭიქულია ნაკანრი წარწერებით. ასევე დაფიქსირდა თიხის მილებისა და კრამიტის ფრაგმენტები. დასავლეთი კედლის გაგრძელებაზე აღმოსავლეთით სამკვეთლოს გარეთ დაფიქსირდა 2 ცალი, ხოლო სამკვეთლოში 1 ცალი სატყორცნი ლოდი. შესაძლოა ფილაკავანისგან იყო ნატყორცნი.

აძიკვის თიხის ნაწარმი, თიხის სტრუქტურით, გამოწვის ტექნიკით და ორნამენტით უახლოეს პარალელებს პოულობს მე-11-12 სს. მოჭიქულ კერამიკასთან.

პროექტის ფარგლებში შედიოდა აძიკვის სამაროვნის სამხრეთ-აღმოსავლეთ ფერდობზე სამარხი ქვების ლოდების პრეპარაცია. ეს საფლავის ლოდები დიდი ოსტატობით არის გათლილი და ბრწყინვალე კომპოზიციითაა წარმოდგენილი. ერთ-ერთ საფლავის ქვაზე გაკეთებული წარწერა პროფ.გიორგი ოთხმეზურმა ასე წაიკითხა:

ასომთავრული: 1დიდ ას ღნი მიონდვს(ბოლო ასოა იოტა) 2. ონდკთამსთს ქარაგმების გახსნით: 1. დიდ ა(რ)ს ღ(მრთისა)ნი მიონდ(ო)ვ(ლი)ს(ა)- ბოლო ასოა იოტა 2. ო(ფალმა)ნ დ(ა) კ(ე-თილ)თა მ(ი)ს(თა)თ( )ს პირველი სტრიქონის ბოლო გრაფემათა ჭგუფი შეიძლება გაიხსნას ასე: მიო( )ნ(ვ)დ(ომ)ვ(ლი)ს(ა)- ბოლო ასოა იოტა იქ სადაც ფრჩხილები ღიადაა დატოვებული უნდა იყოს ვიე.

ძნელია თქმა, ვინ უნდა იყოს აქ დაკრძალული, მაგრამ ჩვენი წინასწარი ვარაუდია, რომ ვინაიდან გოხნარი დიდგორის ველთან ახლოს (შესაძლოა ბრძოლა ამ ადგილზეც მიმდინარეობდა) მდებარეობს და ქრონოლოგიურ ჩარჩოშიც ჯდება, შესაძლოა აქ დიდგორის გმირები იყვნენ დასვენებული. ასევე არ გამოვრიცხავთ სამშვილდის გმირებს. ყველა შემთხვევაში აქ საქართველოსთვის თავდადებული გმირები განისვენებენ და მათი დაფასება (მოვლა, შესწავლა-კვლევა) ყველა ქართველის ვალია.

ამრიგად აძიკვის ეკლესიისა და სამაროვნის სრული შესწავლისათვის საჭიროა მომავალში არქეოლოგიური სამუშაოების გაგრძელება, რაც დააზუსტებს ძეგლის ხასიათს და მას-შტაბებს.

ლიტერატურა:

- ბაქრაძე, ა.(1959) - თრიალეთისა და ატენის ეპიგრაფიკული ძეგლები, როგორც ისტორიული წყარო // საქართველოს სახ. მუზეუმის მოამბე. - XX-B გოხნარის ეკლესიის შემორჩენილი წარწერების მიმოხილვა.

- ბერძენიშვილი დ.(1982) თრიალეთის უცნობი წარწერები //საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის კრებული VI. - თბილისი. დარბაზული ტიპის საყდრის მოკლე ხუროთმოძღვრულ-მხატვრული დახასიათება.
- ბერძენიშვილი ნ.(1964) საქართველოს ისტორიის საკითხები. I. - თბილისი. მოკლე ცნობები გოხნარის ეკლესიის შესახებ.
- თაყაიშვილი, ექ.(2018)-Гохнари [გოხნარის ეკლესია] თხზულებანი ტ. 5.-თბილისი.
- თათარაშვილი კ.(1925) გოხნარის მიდამოების მოკლე ჰიდროლოგიური მიმოხილვა //საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე, III.

St. George Church and Cemetery of Adzikvi (Gokhnari) is located in Tetrtskaro Municipality, 20 km south-west of Manglisi, in the gorge of the river Bzistskali, on the outskirts of the village Gokhnari. 1378-1390 meters. GPS coordinates: X - 0443488 Y- 4611501 H = 1376

This gorge was quite a strategic and developed place, which is evidenced by various historical, cultural or other buildings.

As for the Church of St. George, it dates back to the XI century (Kharadze, 2014: 207). It is a very important monument. Stylistically, there is a hall-type church with two outbuildings. It is built of large tiles of local Algeti gray cut stone. There is a technique of contrasting building boulders, the construction is different, with a poorly processed technique in the middle. Several construction stages can be seen. Basalt bas-relief, which was placed in the wall of Egvetri (1.85 × 0.85 m, basalt, a replica is kept in the State Museum of Georgia). It depicts four standing men (according to researchers - nobles). The mentioned inscription was first read by Ekvtime Takaishvili: “K. In the name of God, I have sacrificed the land of Varazbakur to the head of the Adzikuri Church to pray for our souls, whoever changes or whatever is left of the prayer, will be crowned with the unsuitable mouth of the deep. ” (Takaishvili, 2018). Scholars read the names of the people depicted in the bas-relief in different ways: “Elkatmon, Shota, Gamrekel, Avag” (Ingorokva, 1963, p. 123). “Shota, Gamrekel, Beshken, Varazbakur” (Berdzenishvili, 1964, p. 273). According to In-

gorokva, Shota Rustaveli may have been depicted on the bas-relief. According to Berdzenishvili, the character and the inscription of the bas-relief should be connected with the Asomtavruli inscription of Adzikvi (XI-XII centuries) and should be approved by a legal act (land donation). As well as the rest of the walls of the temple, which were quite damaged from the roots of various trees. She calls for urgent attention and help.

From July 24 to September 24, 2020, the Archaeological Expedition (headed by Prof. Z. Kvitsiani) conducted field archeological works in the yard of Gokhnari Church. The project planned to clean the monument from wild vegetation, debris and bulk layers and construction debris. It was planned to cut test-excavation trenches to determine the area and location of the archaeological sites in the study area. The location, intensity and depth of the trenches are determined by the vegetation, terrain, geological rocks and the location-intensity of the cultural layers. A fence wall 1.90 cm west of the temple was confirmed. Its width on the west side is equal to 110 cm. The fence extends north as well. To the north, the width of the fence wall is equal to 1 meter. Among them are fragments of thin-walled, glazed ceramics, while cleaning the north wall, fragments of the bottom of the jam were found in the bulk layer. It is glazed with scratch inscriptions. Fragments of clay pipes and tiles were also observed. On the extension of the west wall, 2 pieces of mortar were observed outside the east wall and 1 piece of hammer stone in the area. It may have been from Tilakavan.

Adzikvi pottery, with its clay structure, firing technique and ornament, finds the closest parallels with 11th-12th century glazed pottery.

The project included the preparation of tombstones on the south-eastern slope of Adzikvi Cemetery. These tombstones are masterfully smoothed and presented in a magnificent composition. The inscription on one of the tombstones was read by Prof. Giorgi Otkhmezuri as follows: Asomtavruli: 1 big hundred ghni is given (the last letter is Iota) 2. Ondktamst is opened with the opening of the caragms: The group of last graphemes of the first string of Palma) n

d (a) k (ethyl) ta m (i) s (ta) t ( ) can be opened as follows: A) - The last letter iota where the brackets are left open should be vie.

It is difficult to say who may have been buried here, but we suppose that since Gokhnari is located near Didgori Valley (maybe the battle was going on at this place as well) and also fits in chronological order, Didgori heroes may be resting here. We also do not exclude the Samshvilde heroes. In all cases, the people buried here must be the heroes devoted to Georgia and it is the duty of every Georgian to appreciate (care, study) them.

Thus a full study of the Adzykvi Church and Cemetery requires the continuation of archaeological work in the future, which will clarify the character and scope of the monument.

References:

- Bakradze, A. (1959) - Epigraphic monuments of Trialeti and Ateni as a historical source // Georgian. Museum Bulletin.- XX-B.
- Review of the surviving inscriptions of Gokhnari Church.
- Berdzenishvili, D. (1982) Unknown Inscriptions of Trialeti // Collection of Historical Geography of Georgia VI.- Tbilisi.
- A brief architectural-artistic description of the hall-type cathedral.
- Berdzenishvili, N. (1964) Issues of Georgian History I, Tbilisi.
- Brief information about Gokhnari Church.
- Takaishvili, Ek. (2018) -. Гохнари [Gokhnari Church] Essays Vol. 5.-Tbilisi.

ბიბლიური დრო და ისტორიის დასასრული
BIBLICAL TIME AND THE END OF HISTORY

ზურაბ კიკნაძე
Zurab Kiknadze

ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი
Ilia State University

საკვანძო სიტყვები: დრო და სივრცე, სამყარო, დასასრული,
მარადისობა, ახალი ცა და ახალი მიწა.

Keywords: Time, Space, World, End, Eternity, New Heaven and New Earth.